

VAMMAISFOORUMI
Vammaisjärjestöjen yhteinen ääni

Valtionvarainministeriö

valtiovarainministerio@vm.fi

Viite Lausuntopyynnön diaarinumero: VM119:00/2018

Asia Lausuntovastaus Selvitys keinoista ehkäistä kotitalouksien velkaantumista

Vammaisfoorumi ry on 30 valtakunnallisen vammaisjärjestön yhteistyöjärjestö, jonka tarkoituksena on edistää vammaisten ihmisten tasa-arvoa ja yhdenvertaisen osallistumisen mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Vammaisfoorumi edustaa jäsenjärjestöjensä kautta noin 280 000 vammaista ja pitkäaikaissairasta henkilöä.

Vammaisfoorumi kiittää valtionvarainministeriötä mahdollisuudesta lausua työryhmän selvityksestä keinoista ehkäistä kotitalouksien velkaantumista

Vammaisfoorumi yhtyy huoleen maksuhäiriömerkintöjen kasvusta. Työryhmä jätti raportissaan kuitenkin muutamia merkittäviä näkökulmia huomioimatta. Raportti keskittyi normaali- ja suurituloisten ihmisten kokonaisvelan kasvuun. Tärkeää olisi kuitenkin kiinnittää myös pienituloisten henkilöiden velkaantumiseen ja velkaantumisen perimmäisiin syihin.

MAKSUHÄIRIÖITÄ SYNNYTTÄVÄT TEKIJÄT

Maksuhäiriömerkintöjen perimmäinen tarkoitus on vaikeuttaa luotonantoa henkilöille, joilla on aiemman maksukäyttäytymisensä perusteella huonommat edellytykset suoriutua veloistaan. Tämä eräänlainen sosiaalinen sanktio keskittyy muutoinkin haavoittuvaan väestönosaan.

Joillain vammaisilla henkilöillä kohtuuttomat asiakasmaksut aiheuttavat köyhyyttä ja tätä kautta edesauttavat ylivelkaantuneisuutta. Ne muodostavat kohtuuttoman suuren menoerän laitoshoidossa tai perhehoidossa oleville. Valtioneuvoston asetuksessa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun asetuksen muuttamisesta (1350/2015) 33 §:ssä säädetään, että jos kunta perii henkilölle tulevat tulot, korvaukset tai saamiset sosiaali- ja

terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 14 §:n perusteella, on hänelle jätettävä käyttövaroiksi vähintään 15 prosenttia nettotuloista, kuitenkin vähintään 110 euroa kuukaudessa vuonna 2020. Tämä on erittäin vähäinen summa. Toimintarajoitteet voivat aiheuttaa palveluasumisessakin monia sellaisia kuluja, joihin käteen jäävä 15 prosentin tulo-osuus ei riitä.

Maksukatot ovat myös verrattain korkeat (terveydenhuolto 683 e, lääkemaksut 572 e, sairaanhoitoon tai kuntoutukseen liittyvät matkakustannukset 300 e). Pienituloiselle väestöryhmälle ne muodostavat varsinkin alkuvuodesta ongelmia maksukykyyn. Näiden kattojen lisäksi asiakkaille tulee maksettavaksi vielä muita asiakasmaksuja (hammashoito, lääkärintodistukset, sairaankuljetus ja yksityislääkärin läheteellä tehdyt laboratorio- ja kuvantamistutkimukset, muut lääkekattoon kuulumattomat lääkkeet). Toimeentulotuella maksetut palvelut tai lääkkeet eivät myöskään kerrytä maksukattoa. Näiden lisäksi on tulosisidonnaisia sosiaalihuoltolain mukaisia asiakasmaksullisia palveluita, kuten kotipalvelu ja mielenterveyspalvelut. Asiakasmaksukaton ja lääkemaksukaton erillisyys pienituloisten toimintarajoitteisten henkilöiden kohdalla on myös kohtuuton. Nykyisillään omavastuuosuudet vastaavat noin 2.5 kuukauden kansaneläkettä.

EAPN-fin:n Köyhyys- ja terveystyöryhmä teki kyselyn sote-maksujen aiheuttamasta ylivelkaantumisesta (N=946). Avovastauksista kysymykseen Mitä sinun mielestäsi pitäisi tehdä kohtuuttomien tilanteiden välttämiseksi? Terveiset päättäjille tuli paljon vastauksia (30 A4 sivua). Maksujen poistaminen tai kohtuullistaminen 183 kommenttia, maksukattoja ehdotettiin eniten joko yhdistettäväksi tai kokonaan poistettavaksi. Nollaluokka asiakasmaksuihin 42 kommenttia. Lääkkeiden hinnasta tuli 50 kommenttia: haluttiin kaikkien lääkärin määräämien lääkkeiden kerryttävän maksukattoa. Toimeentulotuen käsittelyä toivottiin takaisin kuntiin (ei vielä laskettu kommenttien määrää). Kelataksimaksut 18 kommenttia, maksuja pidettiin aivan liian korkeina. Monet jättivät menemättä lääkäriin tai terapiaan, kun edestakaisten kela-matkojen hinta on niin kova.

Suomessa on selvästi korkeammat asiakasmaksut kuin muissa Pohjoismaissa sekä jopa muualla Euroopassa. OECD:n raportin mukaan Suomen terveydenhuollon palveluihin pääsyssä on enemmän ongelmia kuin muissa Pohjoismaissa (Health at a Glance 2015. OECD indicators. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/health-at-a-glance-2015_health_glance-2015-en#page3) Ennen kuin eri maksukatot tulevat täyteen, voi alkuvuodesta osalla vammaisista henkilöistä taloudellinen tilanne tiukentua huomattavasti. Suuri osa näistä ihmisistä elää erilaisten Kelan perustukien varassa. Tilannetta ei helpota ollenkaan erilaisten pikavippi-firmojen tarjoamat luotot, joiden luottoehdot ovat kohtuuttomat. Vippien ottaminen on liian helppoa ja kaikilla henkilöillä ei ole edellytyksiä tarkastella niiden ehtoja kriittisesti.

Köyhyyttä ja siten maksuongelmia aiheuttavat osaltaan vammaisilla henkilöillä alhainen työllisyys. Arvioiden mukaan työikäisten vammaisten työllisyysaste on kokonaisuudessaan vajaat 20 % (esim. Parrukoski ja Karjalainen 2009. Myös vammaisfoorumin ja ihmisoikeuskeskuksen keväällä 2018 tekemässä

kyselyssä alle 20 % ilmoitti olevansa työelämässä). Vuonna 2002 vammaisten henkilöiden työllisyysaste oli vain 3,2 % niiden kohdalla, jotka saivat täyden työkyvyttömyyseläkkeen (Linnakangas, Suikkanen, Savtschenko & Virta. 2006, 33.) Vaikka luku on 15 vuoden takainen, ei ole on aihetta epäillä tilanteen suuresti muuttuneen. Työllisyystilanteen parantaminen on oma kysymyksensä, mutta sen tuominen tässä yhteydessä esille, on perusteltua, sillä työllisyysluvut poikkeavat merkittävästi koko väestön luvuista.

MAKSUHÄIRIÖIDEN JA KÖYHYIDEN YKSILÖLLISET SEURAUKSET

Maksuhäiriömerkinnät vaikeuttavat elämää monin tavoin. Maksuhäiriömerkintä vaikeuttaa esimerkiksi uuden vuokra-asunnon tai vaikkapa luottokorttisidonnaisten digitaalisten palveluiden saantia. Yhteiskunnallisesti tämä voi vaikeuttaa YK:n vammaissopimuksen 19 §:n mukaista itsenäisen elämän ja osallisuuden toteutumista, mikäli asumisvaihtoehdoissa ei ole todellisia vaihtoehtoja olemassa.

Maksukyvyyn puute on ongelmallista esimerkiksi köyhien vammaisten ja pitkäaikaissairaiden keskuudessa, joilla sekä lääkkeiden että terveydenhuollon omavastuusta syntyvät kustannukset keskittyvät alkuvuoteen, joka vuosi. Tämä ongelma ilmenee myös tilastoista. Esimerkiksi vuonna 2018 yli 420 000 asiakasmaksua päättyi ulosottoon. Muun muassa SOSTE on vaatinut asiakasmaksulain uudistamista ensitilassa. (<https://kuntalehti.fi/uutiset/sote/yli-420-000-asiakasmaksua-paatyi-ulosottoon-vuonna-2018-soste-asiakasmaksulaki-uudistettava-ensi-tilassa/>)

Tämä muodostaa vakavan ongelman perusturvan ja perusoikeuksien lisäksi myös ylivelkaantumisen osalta. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen kohdentuminen pienituloisille vammaisille henkilöille, jotka joutuvat käyttämään paljon sosiaali- ja terveystalvueluita, synnyttää heille ns. katastrofaalisia kustannuksia ja maksujen ulosottoa. Asiakasmaksut eivät kuitenkaan saisi estää näiden välttämättömien palveluiden käyttöä. Lisäksi ulosotto aiheuttaa paitsi ahdistusta myös tarpeettomia kuluja.

Köyhyydellä on myös monia muita vakavia seurauksia. Ihmisoikeuskeskuksen ja Vammaisfoorumin keväällä 2018 tekemän kyselyn perusteella köyhyys vaarantaa niin elämän perustarpeet kuten terveydenhuollon ja lääkkeet (29 % vastaajista) ja terveellisen ruoan (35,3 %), mutta myös mm. vapaa-ajanvieton (42 %) ja liikkumisen kodin ulkopuolella (33,2 %) sekä oikeusturvan (18,8 %). Kyselyn vastanneista vammaisista henkilöistä köyhyyttä oli kokenut noin 54 %, kun koko väestössä on Suomen köyhyysraportin mukaan köyhyhdessä eläviä 11,5 %.

EHDOTUKSET TILANTEEN KORJAAMISEKSI

On erittäin kyseenalaista, että henkilöllä on maksuhäiriömerkintä julkisten palvelujen käytön tai perushoitonsa vuoksi. Tämän johdosta erityisesti asiakasmaksuihin liittyvät ongelmat tulee ratkaista.

Asiakasmaksulakiehdotuksessa tätä tilannetta pyrittiin ehkäisemään maksujen perimättä jättämisestä vahvistamalla, mutta se vaatii vielä kehittämistä.

Toimintatapaa ei vielä lakiehdotuksessa ollut viety riittävän pitkälle. Sosiaali- ja terveysministeriön kuntakirje on lisäksi hyvä lisä, mutta asia vaatisi vahvempaa sääntelyä ja systeemien kehittämistä.

Jotta joidenkin vammaisten henkilöiden velkaantuminen saataisiin korjattua, tulisi asiakasmaksujen omavastuuosuutta yhtenäistää. Köyhyyden ja velkakierteen estämiseksi on pienituloisten vammaisten henkilöiden osalta myös tarkasteltava mm. tehostetun palveluasumisen palvelumaksuja sekä käteen jäävän tulon suuruutta. Tähän kysymykseen pitäisi kiinnittää huomiota niin nykyisten säännösten soveltamisessa kuin myös lakiuudistuksissa liittyen asiakasmaksuihin ja SOTE-palveluihin. Asiakasmaksuja tulisi myös alentaa tai kehittää niiden progressiivisuutta. Vuonna 2020 asiakasmaksujen on ilmoitettu pysyvän samoina.

Yksi ratkaisu olisi asiakasmaksuista aiheutuvien maksuhäiriöiden ehkäisyyn olisi automaattisesti kohtuullistaa tai jättää perimättä asiakasmaksuja niiden henkilöiden kohdalla, jotka samanaikaisesti 1) käyttävät asiakasmaksullisia palveluja tai tuotteita ja 2) ovat oikeutettuja Kelan perustoimeentuloa turvaaviin etuuksiin ja 3) jotka eivät käy töissä tai tulot eivät ylitä täyden etuuden maksamiseen asetettua rajaa*. Keskeisimpiä tällaisia etuuksia ovat kansaneläke, varhennettu vanhuuseläke, täysi työkyvyttömyyseläke ja kuntoutustuki. Jos henkilöllä on ansiotuloja tai muita tuloja, voi asiakas hakea maksujen kohtuullistamista kuten tähänkin asti asiakasmaksulain mukaan.

(*Työkyvyttömyyseläkettä tai eläkkeensaajan asumistukea saavan on ilmoitettava Kelaan ja omaan työeläkelaitokseensa, jos hän käy töissä satunnaisestikin. Kuntoutustukea koskevat samat vaatimukset kuin työkyvyttömyyseläkettä.)

Toimeentulotuen siirryttyä Kelalle voidaan Kelan korvausten osalta maksujen hoitamisen aiheuttamat vaikeudet hoitaa Kelan sisällä. Kaikki, jotka saavat edellä mainittuja Kelan eläkkeitä ja tukia ovat jo Kelan tiedossa, samoin kuin heidän taloustilanteensa. Kela voisi näin ollen yhdistää taloustilanteen maksettavien asiakasmaksujen kanssa ja joko kohtuullistaa maksuja tai kattaa maksuja toimeentulotuella. Tämä ei kuitenkaan vielä kattaisi muita asiakasmaksuja, joita (maa)kunnat perivät. Niille, jotka eivät elä pelkästään Kelan tukien varassa, voisi olla mahdollista hakea Kelasta joko maksujen kohtuullistamista tai toimeentulotukea. Kun palveluiden järjestämisvastuu siirtyy maakunnille, voivat maakunnat ja Kela yhdistää tietonsa maksujen osalta. Kansallista tulorekisteriä voisi hyödyntää myös tähän. Näin voitaisiin

yhdistää myös maksujen kohtuullistamismenettely ja kehittää sitä perusturvan kannalta parempaan suuntaan. Näin syntyisi myös sekä ajallista että taloudellistakin säästöä esimerkiksi ulosottokulujen osalta.

Toiseksi olisi syytä kehittää edelleen sosiaalista luototusta, jotta taloudellisesti ja sosiaalisesti haavoittuvassa asemassa olevat henkilöt eivät olosuhteiden pakosta joutuisi minkäänlaisiin pikavippikierteisiin. Pikavippi-firmoja ja niiden toimintaa tulisi muuttaa tai niiden kuluttajaehtoja tarkistaa nykyistä tiukemmiksi asiakkaan oikeus- ja maksuturvan kannalta. Tulisi luoda paremmat edellytykset sille, että henkilö hakeutuisi viranomaisen puoleen taloudellisia ongelmia kohdatessaan eikä lähtisi ratkaisemaan asiaa pikavipein, jotka vain pahentavat ennestään vaikeassa taloudellisessa tilanteessa olevan asemaa. Tässä olisi siksi tärkeä luoda julkisia tai kolmannen sektorin järjestelmiä, joissa voisi melko helposti saada ennaltaehkäisevää tukea tilapäiseen taloudelliseen ahdinkoon.

Helsingissä 29.11.2019

VAMMAISFOORUMI RY

Sari Kokko
puheenjohtaja

Pirkko Mahlamäki
pääsihteeri

Lisätietoja asiasta antaa Vammaisfoorumin puheenjohtaja Sari Kokko

050 401 5802, sari.kokko@nkl.fi